ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 3, številka 2, december 1999 · ISSN 1408-2969

FILOZOFIJA DUHA

Janez Bregant

Supervenienca

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Janez Bregant, »Supervenienca«, *Analiza: časopis za kritično misel* 3, št. 2 (1999): 51–67.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Janez Bregant
Pedagoška fakulteta Univerze v Maribor

SUPERVENIENCA

Sveta danes ne obravnavamo kot zbirko objektov, dogodkov in dejstev, med katerimi ni nobene zveze, ampak kot sistem s posebno zgradbo, katerega sestavni deli so med seboj povezani. "Glavna značilnost takšnih zvez je *odvisnost* (ali *določljivost*) – stvari so med seboj povezane tako, da so obstoj in lastnosti ene stvari *odvisni* od ali *določeni* z obstojem in lastnostmi drugih stvari." (Kim, 1993: 53) V sodobni filozofiji se najpomembnejši izmed takšnih odnosov imenuje supervenienca, uporablja pa se med drugim tudi za pojasnjevanje zveze med mentalnimi in fizičnimi lastnostmi. V članku bom predstavil eno izmed motivacij za supervenienco in njene vrste, razmerje med odvisnostjo in določljivostjo ter mesto supervenience v antiredukcionističnih teorijah.

Ključne besede: redukcionizem, antiredukcionizem, relacije, družina lastnosti, kovariacija lastnosti, možni svetovi, odvisnost/določljivost, redukcija.

> Lansko jesen je veliko prahu dvignila papeževa razglasitev škofa Slomška za blaženega. Veliko ljudi se je gotovo vprašalo, zakaj si je Slomšek to zaslužil. Če se izognemo verskim razlogom, ki so pripeljali do tega, bi lahko na splošno trdili, da je bil Slomšek razglašen za blaženega, ker je bil dober človek. Vendar, kaj pomeni *biti dober človek*? Nič drugega, kot biti med drugim skromen, pripravljen pomagati ljudem v stiski in ljubezniv. Tako je bil Slomšek dober, ker je imel omenjene lastnosti. Ideja je, da če se dve stvari (osebi) ne razlikujeta "zgoraj" – obe sta dobri –, potem se ne razlikujeta niti "spodaj" – obe sta skromni, pripravljeni pomagati ljudem v stistki in ljubeznivi. To je prva značilnost odnosa, najbolj znanega kot supervenienca, imenuje pa se kovariacija lastnosti. Poleg omenjene pa ima supervenienca še dve značilnosti: odvisnost ali določljivost in nereducibilnost, vse tri pa si bomo v članku podrobneje ogledali.

1. Motivacija za supervenienco in njene vrste

Oglejmo si kratek odlomek iz Hemingwayevega *Starec in morje*, ki sem ga kot izhodiščni primer uporabil že v enem izmed svojih prejšnjih člankov. (Bregant, 1998: 43) "Preden je zasadil ribi trnek v gobec, si je potisnil slamnik trdo na glavo, in zdaj ga je rezal v čelo. Bil je tudi žejen, spustil se je na kolena, pazeč, da bi ne potegnil sunkovito za vrv, pomaknil se je na sprednji konec, kolikor je mogel, in z roko dosegel steklenico z vodo. Odmašil jo je in malo pil. Potem je počival na sprednjem koncu. Počival je na jamboru z jadrom, ki ni bil postavljen, in skušal samo vzdržati, nič misliti." (Hemingway, 1959: 29-30)

Vprašanje, ki je za nas zanimivo, je, kaj povzroči pitje vode. Možna sta dva odgovora: prvi je intuitivni in pravi, da je to žeja, drugi pa je bolj izbran in pravi, da je to določeno možgansko stanje. Prepričan sem, da bi bil, če bi naredili anketo, odstotek tistih, ki bi na vprašanje, zakaj piješ, odgovorili, ker sem žejen, veliko višji kot odstotek tistih, ki bi na isto vprašanje odgovorili, ker sem v določenem možganskem stanju (dvomim, da bi tako, razen nekaterih filozofov, sploh kdo odgovoril). Če sprejmemo prvi odgovor, smo, ne da bi se zavedali, zelo verjetno sprejeli antiredukcionistično teorijo o razmerju med duhom in telesom, če pa sprejmemo drugega, smo, prav tako ne da bi se zavedali, sprejeli redukcionistično teorijo. Prva trdi, da mentalna stanja niso identična s fizičnimi in da tako mentalnih pojavov ne moremo reducirati na fizične, druga pa trdi prav nasprotno, in sicer, da mentalna stanja so identična s fizičnimi in da mentalne pojave lahko reduciramo na fizične.[1]

Antiredukcionizem in redukcionizem pa nista teoriji, ki se pojavljata le v filozofiji duha, ampak ju najdemo praktično na vseh področjih filozofije. Sicer v obeh vedno nastopata dve vrsti lastnosti, *lastnosti prvega* ali *nižjega reda* (v našem primeru je bilo to določeno možgansko stanje ali fizična lastnost) in *lastnosti drugega* ali *višjega reda* (v omenjenem primeru je bila to žeja ali mentalna lastnost), razlikujeta pa se v razumevanju razmerja med njima. Antiredukcionizem zagovarja njuno dvojnost – obstoj lastnosti prvega in drugega reda (v omenjenem primeru fizičnih in mentalnih lastnosti) –, redukcionizem pa – zaradi identičnosti lastnosti višjega reda z lastnostmi nižjega – neke vrste enojnost lastnosti; govorimo sicer o dveh vrstah lastnosti, vendar je lastnost drugega reda identična z lastnostjo prvega (v našem primeru mentalna lastnost s fizično).[2]

Toda antiredukcionisti so morali biti pri svojih trditvah previdni, saj so se morali zato, da ne bi zašli v redukcionizem, sklicevati na takšno relacijo med lastnostmi, ki bi preprečevala njihovo identičnost. Vendar to še ni bilo vse. Sklicevati so se morali tudi na takšno relacijo med lastnostmi, ki bi preprečevala dualizem, saj se antiredukcionizem, ko brani dvojnost lastnosti, močno nagiba k čisto drugi teoriji (dualizmu), katere glavna značilnost je zagovarjanje obstoja dveh substanc, ki sta med seboj različni in popolnoma neodvisni. Naenkrat so se znašli med redukcio-

[1] Podrobneje sem o razliki med antiredukcionizmom in redukcionizmom pisal v Bregant (1998).

[2] Pomembna je ločitev med redukcionizmom, ki zagovarja identičnost mentalnih in fizičnih lastnosti, kar zagotavlja obstoj enih in drugih, in eliminativizmom, ki zagovarja le obstoj fizičnih in popolnoma zanika obstoj mentalnih lastnosti.

nistično Scilo in dualistično Karibdo. Rešitev bi bila vpeljava takšne relacije med dvema vrstama lastnosti, ki bi preprečevala njuno identičost in hkrati zagotavljala njuno dvojnost brez nevarnosti padca v dualizem. Ideja je bila, da bi bila ena lastnost temeljna, druga pa odvisna, relacija med njima pa bila takšna, da bi temeljna določala odvisno. Tako se je rodila supervenienca.[3]

Nekateri avtorji so prepričani, da lahko zametke supervenience najdemo že pri Platonu in Aristotelu, večina pa se jih kljub temu strinja, da se nekaj, kar bi danes ustrezalo pojmu supervenienca, prvič pojavi šele pri angleškem moralnem filozofu Mooru, ki je v dvajsetih letih razmerje med moralnimi in opisnimi lastnostmi razumel takole: "... če dana stvar ima določeno intrinzično [notranjo] vrednost, potem jo ima v vseh pogojih, v vseh pogojih pa ima enako intrinzično vrednost tudi vse, kar je *točno takšno kot* dana stvar." (Moore, 1922: 261) Moore sam ni uporabljal izraza supervenienca, prvi, ki je to storil, je bil v petdesetih letih angleški moralni filozof Hare. "Vzemimo lastnost biti 'dober', katere značilnost je supervenienca. Predpostavimo, da je bil sv. Frančišek dober človek. Če trdimo to, je logično nemogoče hkrati trditi, da lahko obstaja nekdo, ki se nahaja v enakih okoliščinah kot sv. Frančišek in ki se obnaša enako kot sv. Frančišek, od njega pa se razlikuje le v tem, da ni dober." (Hare, 1952: 145) Hare govori o supervenienci kot o značilnosti pojma dober, čeprav je danes formulirana kot relacija, z njo pa je poskušal med drugim pokazati, da v moralni filozofiji ni možno reducirati moralnih lastnosti na opisne ali naturalistične. Tako je bila supervenienca prvič uporabljena kot dokaz zoper (naturalistični) redukcionizem. Dokončno pa se je supervenienca v sodobni filozofiji uveljavila v sedemdesetih letih, ko je Davidson razmerje med mentalnimi in fizičnimi lastnostmi opisal z naslednjimi besedami: "Čeprav opisano stališče zanika obstoj psihično-fizičnih zakonov, je kljub temu konsistentno z idejo, da so mentalni pojavi od fizičnih v določenem smislu odvisni ali da nad njimi supervenirajo. Takšna supervenienca se lahko razume tako, da ne moreta obstajati dva dogodka, ki sta enaka v vseh fizičnih pogledih, vendar različna v nekem mentalnem, ali da se neka stvar ne more spremeniti v mentalnem pogledu, ne da bi se spremenila tudi v fizičnem. Takšna odvisnost ali supervenienca ne dovoljuje redukcije psihičnih zakonov ali definicij na fizične. Če bi to dovoljevala, bi lahko moralne lastnosti reducirali na opisne, resničnost v formalnem sistemu pa na sintaktične lastnosti, *vemo* pa, da tega na splošno ne moremo storiti in supervenienca je dober razlog za to." (Davidson, 1995: 112, *glej* tudi Davidson, 1988: 16) Tudi Davidson je supervenienco uporabil kot dokaz zoper redukcijo, saj je z njo poskušal zavrniti vse, ki so prisegali na redukcijo mentalnih lastnosti na fizične.

Najlažje bomo razumeli, kakšna relacija supervenienca sploh je in kaj je njena prva značilnost, če jo bomo ponazorili z različnimi primeri. Oglejmo si tri primere z različnih področij filozofije – etike, filozofije duha in estetike. Za primer s po-

[3] Beseda prihaja iz latinščine, kjer *super-venire* pomeni priti nad nekaj; tako se tisto, kar supervenira vedno nahaja nad necim.

dročja etike vzemimo *moralno lastnost biti dober* in predpostavimo, da je bil Slomšek dober človek. Na vprašanje, zakaj je bil dober človek, bi verjetno odgovorili, da zato, ker je v takšnih in takšnih okoliščinah ravnal tako in tako – na primer, ko je vladala lakota in je bilo treba med vernike razdeliti hrano, je zase obdržal najmanjši del, ko je bilo treba pomagati pri delu, je rad priskočil na pomoč, in ko so verniki, ki so jih tlačili veleposestniki ali kapitalisti, potrebovali spodbudne besede, so jih našli pri njem. To lahko izrazimo tudi v pojmih *opisnih lastnosti* in rečemo, da je bil dober človek zato, ker je bil takšen in takšen, na primer, bil je skromen, vedno pripravljen pomagati in ljubezniv. Vendar če pravite, da je bil Slomšek dober človek zato, ker je imel omenjene lastnosti, morate za vsakega človeka, ki ima takšne lastnosti, prav tako trditi, da je dober. Iz tega sledi, da če se dva človeka ne razlikujeta v svojih opisnih lastnostih (oba sta, na primer, skromna, vedno pripravljena pomagati in ljubezniva), potem se ne razlikujeta niti v svojih moralnih lastnostih (oba sta dobra).[4]

Za primer s področja filozofije duha vzemimo *mentalno lastnost biti žejen*. Predpostavimo, da je Peter, tako kot starec v našem izhodiščnem primeru, žejen. Na vprašanje, zakaj je Peter žejen, bi odgovorili, da zato, ker je v takšnih in takšnih okoliščinah v tem in tem *fizičnem stanju* (mišljeno je možgansko stanje, ki je pri človeku odgovorno za realizacijo žeje), na primer možgansko stanje alfa 15. Toda če trdite, da je Peter žejen zato, ker je v možganskem stanju alfa 15, morate za vsakega človeka, ki je v možganskem stanju alfa 15, prav tako reči, da je žejen. Iz tega izhaja, da če se dva človeka ne razlikujeta v svojih fizičnih lastnostih (oba se, na primer, nahajata v možganskem stanju alfa 15), se ne razlikujeta niti v svojih mentalnih lastnostih (oba sta žejna).

Za primer s področja estetike vzemimo *estetsko lastnost biti lep* in predpostavimo, da je Mona Lisa lepa slika. Na vprašanje, zakaj je Mona Lisa lepa slika, bi verjetno odgovorili, da zato, ker ima takšne in takšne *opisne lastnosti* – ima, na primer, svojstveno pigmentacijo –, svetloba pada točno pod določenim kotom in ima svojstveno perspektivo. Vendar če pravite, da je Mona Lisa lepa slika zato, ker ima omenjene lastnosti, morate za vsako sliko, ki ima takšne lastnosti, prav tako trditi, da je lepa. Iz tega sledi, da če se dve sliki ne razlikujeta v svojih opisnih lastnostih (obe imata, na primer, svojstveno pigmentacijo, v obeh pada svetloba točno pod določenim kotom in obe imata svojstveno perspektivo), potem se ne razlikujeta niti v svojih estetskih lastnostih (obe sta lepi).

Opisne in fizične lastnosti so lastnosti prvega ali nižjega reda, moralne, mentalne in estetske lastnosti pa lastnosti drugega ali višjega reda. Če vemo, da supervenienca pomeni priti nad nekaj, moramo ugotoviti, katere lastnosti iz naših primerov pridejo nad katere. Iz hierarhične lestvice znanosti, na kateri se na dnu nahajajo fizika, kemija in biologija, ni težko zaključiti, da so opisne in fizične lastnosti

[4] V tem primeru nastopa ena moralna lastnost in tri opisne, tako da lahko le za tistega, ki je skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv (konjunkcija opisnih), rečemo, da je dober (opisnih lastnosti je lahko manj ali več, odvisno od tega, koliko jih posameznik mora imeti, da mu lahko pripišemo določeno moralno ali kakšno drugo lastnost).

lastnosti prvega reda, moralne, mentalne in estetske lastnosti pa lastnosti drugega reda. Očitno je, da lastnosti višjega reda vedno pridejo nad lastnosti nižjega reda. Tiste, ki so zgoraj, se imenujejo supervenientne in so vedno odvisne od tistih, ki so spodaj (ali določene z njimi) in ki se imenujejo subvenientne ali bazične. Tako moralne in estetske lastnosti supervenirajo nad opisnimi, mentalne lastnosti pa nad fizičnimi. Zaključimo lahko, da je *supervenienca relacija odvisnosti ali določljivosti med dvema vrstama lastnosti*, lastnostmi prvega reda ali subvenientnimi in lastnostmi drugega reda ali supervenientnimi.

Če se vrnemo na naše primere, vidimo, da če sta oba, Slomšek in sv. Frančišek, skromna, pripravljena pomagati in ljubezniva, potem sta oba tudi dobra, iz česar sledi, da če se dve stvari ne razlikujeta v bazičnih lastnostih, se ne razlikujeta niti v supervenientnih. To je prva značilnost supervenience, na kratko omenjena že v uvodu, imenuje pa se *kovariacija lastnosti*. Kaj pa obratno, ali drži, da če se dve stvari ne razlikujeta glede na supervenientne lastnosti, se ne razlikujeta niti glede na bazične? Pri iskanju odgovora na to vprašanje si pomagajmo z našim (modificiranim Harejevim) primerom iz etike, da je bil Slomšek dober človek zato, ker je bil skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv. Tisto, kar dela Slomška in kogarkoli drugega dobrega, je kombinacija (konjunkcija) omenjenih vrlin. S shemo A lahko to ponazorimo tako:

A

dober

|

skromen **in** *pripravljen pomagati* **in** *ljubezniv*

Slika nam pokaže, da je supervenientna lastnost *biti dober*, bazična pa konjunkcija *biti skromen* in *pripravljen pomagati* in *biti ljubezniv*.

Toda tudi za Sokrata pravimo, da je bil dober človek, vendar ne zato, ker je bil skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv, ampak zato, ker je bil pogumen, iskren in pošten. Tisto, kar dela Sokrata in kogarkoli drugega dobrega, je prav tako kombinacija posebnih vrlin, čeprav ne enakih, kot pri Slomšku. Tako imata oba, Slomšek in Sokrat, enako supervenientno lastnost, vendar različni bazični, ki pa sta *obe* zadostni za to, da posamezniku pripišemo supervenientno lastnost.[5] (*Glej* Kim, 1993: 65) S pomočjo sheme B bi lahko to predstavili tako:

B

dober

|

ali

[5] Ker lahko isto supervenientno lastnost realizirajo razlicne bazične iz iste družine, imenujemo takšno bazo *večvrstna* ali *večkratna* [ang. *multiple*].

skromen **in** *pripravljen pomagati* **in** *ljubezniv* *pogumen* **in** *iskren* **in** *pošten*

Med obe bazični lastnosti, ki sta v resnici konjunkciji različnih vrlin, smo postavili veznik *ali*, ki nam takoj odkrije, da je supervenientna lastnost v bistvu disjunktivna lastnost. Slika nam jasno pokaže, da je supervenientna lastnost *biti dober*, bazična pa disjunkcija (*biti skromen* in *pripravljen pomagati* in *biti ljubezniv*) ali (*biti pogumen* in *iskren* in *pošten*).[6]

Kakšen je potem odgovor na zastavljeno vprašanje? Ni dvoma, da če se dve osebi ne razlikujeta v bazičnih lastnostih, se ne razlikujeta niti v supervenientnih, saj v nobenem primeru, niti če je Peter skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv, niti če je **ali** skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv **ali** pa pogumen, iskren in pošten (niti po shemi A niti po shemi B), ne rabimo nobenega dodatnega (neodvisnega) dokaza za to, da je dober. Da pa bi implikacija držala tudi v obratni smeri, moramo predpostaviti, da so *samo* tiste osebe, ki imajo omenjene bazične lastnosti, dobre. Po shemi A so dobri samo tisti, ki so skromni, pripravljeni pomagati in ljubeznivi (tukaj vzamemo kot eno, novo lastnost to konjunkcijo lastnosti), po shemi B pa samo tisti, ki so **ali** skromni, pripravljeni pomagati in ljubeznivi **ali** pa pogumni, iskreni in pošteni (tukaj pa vzamemo kot eno, novo lastnost to disjunkcijo lastnosti). Tako dobimo v obeh primerih *popolni bazi* za supervenientno lastnost. Kakor hitro pa nam je znana popolna baza za supervenientno lastnost, to, da če se dve osebi ne razlikujeta v supervenientnih, se ne razlikujeta niti v bazičnih, vemo brez kakšnega dodatnega (neodvisnega) razloga, saj če je, na primer, po shemi A Peter dober, vemo, da je tudi skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv, ker če nima omenjenih bazičnih lastnosti, tudi dober ni, in če je po shemi B Peter dober, vemo, da je **ali** skromen, pripravljen pomagati in ljubezniv **ali** pa pogumen, iskren in pošten, ker če nima ene izmed teh dveh lastnosti, ki sestavljata bazično, tudi dober ni. Tako implikacija sicer drži tudi v obratni smeri, toda vsaj po shemi B kljub temu še vedno ne vemo, katero izmed obeh lastnosti, ki sestavljata bazično, Peter, če je dober, resnično ima.

Omeniti moramo, da je zaradi večje razumljivosti v vseh primerih vedno nastopala le ena lastnost, da pa, ko govorimo o supervenienci, ne mislimo na to, da, na primer, samo ena mentalna lastnost supervenira nad fizično, ampak da nad fizičnimi lastnostmi supervenirajo vse mentalne. Pri razlaganju supervenience se zaradi večje enostavnosti lahko zatečemo k primerom, v katerih nastopa samo ena lastnost z nekega področja, zapomniti pa si moramo, da v resnici eno nad drugim vedno supervenirata celi področji (vse njune lastnosti). Verjetno bi se vsi strinjali, da se, na primer, človekovo mentalno življenje pojavlja kot celota, v kateri so mentalna stanja med seboj povezana. Zato se, kadar govorimo o supevenienci,

[6] Da bi bilo vse skupaj še enostavnejše (rešili bi se konjunkcije), lahko za prvi primer (shemo A) vzamemo kot supervenientno lastnost *biti žejen*, kot bazično pa *biti v možganskem stanju alfa 15*, za drugi primer (shemo B) pa kot supervenientno lastnost spet *biti žejen*, kot bazično pa (glede na to, da imajo, na primer, ljudje in plazilci v glavi drugačno razporeditev nevronov, malenkost drugačna razporeditev nevronov pa je značilna celo za dva človeka*) biti v možganskem stanju alfa 15* **ali** *biti v možganskem stanju beta 30*.

običajno uporablja izraz *družina lastnosti*, ki nam pove, da so vse lastnosti z nekega področja v "sorodstveni" zvezi.

Glede na to, kako izrazimo razmerje med bazičnimi in supervenientnimi lastnostmi, pa ločimo štiri vrste supervenienc, ki se med seboj razlikujejo po moči. Najbolje je, da si vsako izmed njih ogledamo s pomočjo primerov. Za ogled prve vzemimo kot primer Jano, ki vidi rdeče jabolko. Predpostavimo, da je Jana, ko vidi rdeče, v možganskem stanju alfa 30. Če je možno, da je ena oseba, ko vidi rdeče, v drugem možganskem stanju kot Jana, to je, možno (zamisljivo) **je**, da obstaja Mojca, ki je, ko vidi rdeče jabolko, v možganskem stanju alfa 31 (in je – ko vidi, na primer, zeleno jabolko – v možganskem stanju alfa 30), govorimo o *šibki supervenienci*. Tako rdeče šibko supervenira nad možganskim stanjem alfa 30. Za šibko supervenienco je značilno, da velja v vsaj enem možnem svetu, kar pomeni, da obstaja vsaj en svet, v katerem so vsi, ko vidijo rdeče, v enakem možganskem stanju, t.j. v možganskem stanju alfa 30. Njena definicija je naslednja: *A šibko supervenira nad B, če in samo če vsaj za en možen svet velja, da če se katerikoli x in y ne razlikujeta glede na B, potem se ne razlikujeta niti glede na A.* (Kim, 1993: 58) (A in B sta vedno družini lastnosti, x in y pa posameznika, ki jima lastnosti iz obeh družin pripisujemo.) Vendar šibko supervenienco spremljajo težave, ki so posledica njene glavne značilnosti. Predpostavimo, da se igrate Boga (če se strinjate s tem, da je on stvarnik vsega živega in "mrtvega") in ustvarjate svetove, v katere postavljate posameznike. Šibka supervenienca vam preprečuje, da bi v **dejanski svet** postavili Jano in Mojco, ki se ne bi razlikovali glede na fizično (obe bi bili, na primer, v možganskem stanju alfa 30), bi pa se razlikovali glede na mentalno (Jana bi videla rdeče, Mojca pa zeleno), ne preprečuje pa vam, da bi postavili Jano in Mojco, ki se ne bi razlikovali glede na fizično, bi pa se razlikovali glede na mentalno, v **druge (možne) svetove**. Iz tega je razvidno, da lahko šibka supervenienca, zaradi pogoja, ki ga vsebuje, velja le *znotraj dejanskega sveta*, v drugih možnih svetovih pa ne, kar je njena bistvena značilnost. Težave, ki iz nje izhajajo lahko na primeru razmerja med mentalnim in fizičnim, čeprav veljajo za vsa področja in vse lastnosti, strnemo v naslednje: šibka supervenienca dovoljuje obstoj svetov, ki so v vseh fizičnih pogledih točno takšni kot dejanski, od dejanskega pa se kljub temu razlikujejo, in sicer v tem, da imajo drugačno mentalno življenje (na primer, Jana iz dejanskega sveta in Mojca iz možnega sveta* se ne razlikujeta v nobenem fizičnem pogledu, toda Jana iz dejanskega sveta vidi, ko je v možganskem stanju alfa 30, rdeče, Mojca iz možnega sveta* pa, ko je v enakem možganskem stanju, zeleno) ali v tem, da v njih mentalnega življenja sploh ni (na primer, Jana iz dejanskega sveta in Mojca iz možnega sveta* sta fizična duplikata, vendar Jana v dejanskem svetu ima mentalno življenje, Mojca v možnem svetu* pa ne). (*Glej* Kim, 1993: 60-61 & Kim, 1995)

Za ogled druge vrste supervenience vzemimo podoben primer, in sicer Petra, ki vidi rumeno banano. Predpostavimo, da je Peter, ko vidi rumeno, v možganskem stanju alfa 40. Če je možno, da so vse osebe, ko vidijo rumeno, v možganskem

stanju alfa 40, to je, **ni** možno (zamisljivo), da bi obstajal Marko, ki bi bil, ko bi videl rumeno banano, v možganskem stanju alfa 41, govorimo o *močni supervenienci*. Tako rumeno močno supervenira nad možganskim stanjem alfa 40. Za močno supervenienco je značilno, da velja v vseh možnih svetovih, kar pomeni, da so vsi v vseh možnih svetovih, ko vidijo rumeno, v enakem možganskem stanju, to je v možganskem stanju alfa 40. Njena definicija je naslednja: *A močno supervenira nad B, če in samo če za vse možne svetove velja, da če se katerikoli x in y ne razlikujeta glede na B, potem se ne razlikujeta niti glede na A*. (Berčić, 1988: 516) Kaj je njena glavna značilnost? Da bi našli odgovor na to vprašanje, se vrnimo na igro, ki smo jo vzeli kot primer pri ilustraciji značilnosti šibke supervenience. Močna supervenienca vam tako kot šibka preprečuje, da bi v dejanski svet postavili Petra in Marka, ki se ne bi razlikovala glede na fizično (oba bi bila, na primer, v možganskem stanju alfa 40), bi pa se razlikovala glede na mentalno (Peter bi videl rumeno, Marko pa modro), vendar vam močna supervenienca za razliko od šibke, preprečuje tudi, da bi postavili Petra in Marka, ki se ne bi razlikovala glede na fizično, bi pa se razlikovala glede na mentalno, v druge (možne) svetove. V primerjavi s šibko supervenienco močna zaradi pogoja, ki ga vsebuje, velja tako znotraj dejanskega sveta, kot tudi v *vseh drugih možnih svetovih* (lahko bi rekli, da gre *preko svetov*), kar je njena osnovna značilnost. Za razliko od šibke supervenience pa močna, ker velja v vseh možnih svetovih, izpolni tudi pogoj, ki je izražen v definiciji supervenience – bazične lastnosti morajo določati supervenientne v takšnem smislu, da so s tem, ko so enkrat določene prve, določene tudi druge – saj ni možno, da bi se lahko supeveniente lastnosti, potem ko so bazične že določene, med seboj poljubno razlikovale.

Motivacija za nastanek tretje in četrte vrste supervenience je bil odgovor na vprašanje, ali se vsebina misli nanaša (je odvisna) na zunanji svet.[7] Dva najpomembnejša odgovora lahko najenostavneje prikažemo s pomočjo naslednjega Putnamovega primera. Predpostavimo, da obstaja planet, ki je natančna kopija Zemlje, in se imenuje Zemlja dvojčica. Vse na kopiji je tako, kot na originalu, samo da tekočina, ki je videti kot voda in se imenuje voda, na Zemlji dvojčici ni sestavljena iz dveh atamov vodika in enega atoma kisika kot na Zemlji, ampak iz po enega atoma X, Y in Z. V Mariboru (na Zemlji) želi Peter, ki ne pozna kemije in ki je ravno odigral partijo badmintona, popiti požirek vode (H_2O). Prav tako želi tudi Petrov dvojnik v Mariboru kopiji na Zemlji dvojčici po odigrani partiji badmintona popiti požirek vode (XYZ). Peter in njegov dvojnik sta sicer v enakem mentalnem (*notranjem*) stanju (oba *želita/nameravata* popiti požirek vode), razlikovala pa naj bi se glede na predmet (**vsebino**) njunih misli, ki se nahaja *zunaj* njiju – predmet Petrove misli je voda, ki je H_2O, predmet misli njegovega dvojnika pa je voda, ki je XYZ. (*Glej* Miščević, Markič, 1998: 73) Putnam iz tega sklepa, da vsebina misli ni v možganih, kar pomeni, da se nahaja zunaj nas. Takšno stališče se imenuje *eksternalizem*, vsebina, ki je odvisna od zunanjega sveta, pa *široka*

[7] Mentalna stanja se na splošno nanašajo na določen predmet ali situacijo; zato imajo vsebino in se imenujejo vsebinska ali intencionalna stanja. (*Glej* Miščević, Markič, 1998: 72-74).

vsebina. Vendar se nekateri avtorji s takšnim odgovorom ne strinjajo in trdijo, da je najpomembnejše pojasniti, zakaj se Peter in njegov dvojnik obnašata na enak način. Oba sta prepričana, da je njuna voda brez barve vonja in okusa, lahko bi rekli, da delita stereotip, ki je skupen obema vodama. To, kar je skupno Petru in njegovemu dvojniku (stereotip o vodah), imenujejo *ozka vsebina* (ki se nahaja v njunih možganih), omenjeni filozofi pa so prepričani, da se fizična duplikata obnašata na enak način ravno zato, ker imata enako ozko vsebino. (*Glej* Miščević, Markič: 1998, 74) Široka in ozka vsebina pa sta botrovali nastanku tretje in četrte vrste supervenience. Najprej si oglejmo tretjo. Videli smo, da se Peter in njegov dvojnik nista razlikovala niti v fizičnih pogledih in niti glede na ozko vsebino mentalnih stanj – oba sta imela enake fizične lastnosti in oba sta bila prepričana, da je njuna voda brez barve, vonja in okusa. Da bi razumeli to vrsto supervenience, ki se neposredno ne nanaša na posameznike, ampak na svetove, moramo to izraziti v pojmih svetov. Tako dobimo, da sta bili Zemlja in Zemlja dvojčica enaki tako glede na fizične lastnosti posameznikov kot tudi glede na ozke vsebine njihovih mentalnih stanj. Vendar to še ni dovolj. Oba planeta bi morala biti zato, da bi bila enaka vsaj v nekem mentalnem pogledu, enaka tudi v *vseh* fizičnih pogledih (ne le glede na fizične lastnosti posameznikov), kar pomeni, da bi morala imeti Peter in njegov dvojnik enaki tudi široki vsebini, z drugimi besedami, v obeh svetovih bi voda morala imeti enako kemično zgradbo.[8] Če ni možno, da bi obstajal svet, ki bil enak kot dejanski v **vseh** fizičnih pogledih,[9] toda drugačen v nefizičnih (bioloških, mentalnih, ekonomskih itd.), govorimo o *globalni supervenienci*. V tem primeru nefizično globalno supervenira nad fizičnim. Za globalno supervenienco je značilno, da gre preko svetov, njena definicija pa je naslednja: *A globalno supervenira nad B, če in samo če za katerakoli dva svetova, ki se ne razlikujeta glede na B, velja, da se ne razlikujeta niti glede na A*. (Kim, 1993: 68)

Oglejmo si še četrto vrste supervenience. Vprašanje, ki ga lahko postavimo, je, ali je ta vrsta, če je globalna supervenienca odvisna od široke vsebine, mogoče odvisna od ozke? Videli smo, da se Peter in njegov dvojnik sicer nista razlikovala v nobenem fizičnem pogledu, sta se pa razlikovala glede na široko vsebino – oba sta imela enake fizične lastnosti, toda različna predmeta misli, saj se je pred Petrom nahajala H_2O, pred njegovim dvojnikom pa XYZ. Podoben primer je Mona Lisa in njena kopija. Original in kopija se ne razlikujeta v fizičnih lastnostih (predpostavimo, da imajo barve na obeh enako strukturo), razlikujeta pa se v vrednosti. Zakaj? Ker je prvo naslikal Leonardo da Vinci, drugo pa, na primer, študent akademije za likovno umetnost. Vidimo, da to, ali predmet ima določeno lastnost, ni odvisno le od njegove fizične zgradbe, ampak tudi od okolja, tradicije ali zgodovine. (*Glej* Chalmers, 1996: 34) Iz tega lahko izpeljemo pogoj, ki ga mora lastnost za to, da bi supervenirala lokalno, izpolniti, in to je, da ne sme biti odvisna od široke vsebine. Tako nam ostane ozka. Vendar za razliko od globalne

[8] Če kemična zgradba vode v obeh svetovih ni ista, je za *eksternaliste* po tej vrsti supervenience možno, da ima, na primer, Petrov dvojnik drugačno mentalno življenje ali pa ga sploh nima.

[9] Na identičnost v takšnem smislu vpliva že najmanjša fizična sprememba v svetu, kot, na primer, to, da v dejanskem svetu list recikliranega papirja vsebuje en atom vodika več kot njegov dvojnik v možnem svetu*.

supervenience razmerja med fizičnimi lastnostmi in ozkimi vsebinami mentalnih stanj posameznikov ne rabimo izraziti v pojmih svetov, saj se ta vrsta supervenience ne nanaša na svetove, ampak na posameznike. Videli smo, da se Peter in njegov dvojnik nista razlikovala niti v fizičnih pogledih in niti glede na ozko vsebino mentalnih stanj – oba sta imela enake fizične lastnosti in oba sta bila prepričana, da je njuna voda brez barve, vonja in okusa. Sklepamo lahko, da če se original iz dejanskega sveta, ki pripada naravni vrsti (homo sapiens) in njegov dvojnik iz možnega sveta* ne razlikujeta v fizičnih lastnostih, se ne razlikujeta niti v mentalnih. Če ni možno, da bi obstajal dvojnik, ki bi bil enak kot original glede na fizične lastnosti, toda drugačen glede na mentalne, govorimo o *lokalni supervenienci*. V tem primeru mentalno lokalno supervenira nad fizičnim. Za šibko supervenienco je značilno, da velja v vseh možnih svetovih za enake naravne vrste (področja), njena definicija pa je naslednja: *A lokalno supervenira nad B (za naravno vrsto C), čče za katerakoli dva posameznika iz naravne vrste C, ki se ne razlikujeta glede na A, velja, da se ne razlikujeta niti glede na B.*[10] (Berčić, 1988: 516)

2. Razmerje med določljivostjo in odvisnostjo

Supervenienca se tradicionalno razume kot relacija odvisnosti ali določljivosti med dvema vrstama lastnosti, pri čemer se med odvisnostjo in določljivostjo ne dela nobene razlike. To se ima za drugo značilnost supervenience; prva je bila, če se še spomnite, kovariacija lastnosti, ki pravi, da če se dve stvari ne razlikujte v bazičnih lastnostih, se ne razlikjute niti v supervenientnih. Kim pravi, da je "glavna značilnost takšnih zvez *odvisnost* (ali *določjivost*) – stvari so med seboj povezane tako, da so obstoj in lastnosti ene stvari *odvisni* od ali *določeni* z obstojem in lastnostmi drugih stvari". (Kim, 1993: 53) Čeprav je obravnavanje odvisnosti in določljivost kot enake relacije vse prej kot neobičajno, pa se vsi s tem ne strinjajo.

Oglejmo si Grimesove razloge zoper identičnost odvisnosti in določljivosti. Vzemimo kot primer sistem zakonov S, v katerem se lahko S_2 pojavi le, če se je pred njim pojavil S_1, čeprav se S_2 ne pojavi vedno, ko se je pojavil S_1. V tem primeru je S_2 odvisen od S_1, saj če se ne pojavi S_1, se ne more pojavi niti S_2. Toda S_2 ni določen s S_1, saj se lahko S_1 pojavi, ne da bi se pojavil S_2. (Grimes: 1991, 83) Za lažje razumevanje njegovega primera vzemite naš sistem cestnoprometnih predpisov (S), v katerem plačate kazen za prevoženo rdečo luč (S_2) le, če ste rdečo luč v resnici prevozili (S_1), čeprav kazni za prevoženo rdečo luč (S_2) ne plačate vedno, ko ste rdečo luč prevozili (S_1). (Če vas, na primer, policija ne zaloti, kazni gotovo ne plačate.) V tem primeru je plačilo kazni za prevoženo rdečo luč (S_2) odvisno od tega, ali ste rdečo luč v resnici prevozili[11] (S_1), saj če je niste, kazni ne boste plačali. Toda plačilo kazni za prevoženo rdečo luč (S_2) ni določeno s tem, ali ste

[10] Chalmers predlaga delitev na globalno in lokalno, ki se od omenjenih ne razlikuje, ter na logično in nomično, ki je drugačna od delitve na močno in šibko, saj v njiju ne nastopajo *posamezniki*, ampak *situacije*. (*Glej* Chalmers, 1996: 34-37).

[11] Plačilo kazni za prevoženo rdečo luč ni odvisno od tega, ali vas je ustavila policija, saj če vas policija ustavi, vi pa niste prevozili rdeče luči, kazni (za to) gotovo ne boste plačali.

rdečo luč v resnici prevozili (S_1), saj lahko prevozite rdečo luč (S_1), ne da bi za to plačali kazen (S_2). Iz tega sledi dvoje: (i) če je plačilo kazni za prevoženo rdečo luč (S_2) odvisno od tega, ali ste rdečo luč v resnici prevozili (S_1), mora biti prevožena rdeča luč (S_1) nujni pogoj za plačilo kazni (S_2) in (ii) če pa *bi* plačilo kazni za prevoženo rdečo luč (S_2) bilo določeno s tem, ali ste rdečo luč v resnici prevozili (S_1), bi bila prevožena rdeča luč (S_1) zadostni pogoj za plačilo kazni (S_2). Tako sta po Grimesovem mnenju odvisnost in določljivost različni relaciji.

Vprašanje, ki se sedaj postavlja, je, katero relacijo izražajo standardne definicije supervenience. Grimes vzame kot temeljni definiciji supervenience *lokalistično* (ki je nam znana kot močna) in *holistično* (ki je nam znana kot globalna). Lokalistična definicija pravi, da A supervenira nad B, če in sami če za vse možne svetove velja, da če se objekti ne razlikujejo glede na B, se ne razlikujejo niti glede na A. (Grimes, 1991: 81) Holistična pa pravi, da A supervenira nad B, če in samo če se svetovi, ki se ne razlikujejo glede na B, ne razlikujejo niti glede na A. (Grimes, 1991: 82) Vzemimo kot primer mentalne lastnosti, ki po obeh definicijah supervenirajo nad fizičnimi. Predpostavimo, da je žeja disjunktivna lastnost in da jo lahko realizirajo le tri možganska stanja: alfa 15, beta 30 ali gama 45. Sklepamo lahko, da če je objekt (posameznik) v kateremkoli izmed omenjenih možganskih stanj, je to *zadosti*, da je žejen. V tem primeru je žeja *določena* z možganskimi stanji alfa 15, beta 30 in gama 45. Če pa je **možno**, da je posameznik žejen, ne da bi bil v kateremkoli izmed omenjenih možganskih stanj (na primer duhovi), je jasno, da možganska stanja alfa 15, beta 30 ali gama 45 *niso nujni* pogoj za to, da je nekdo (nekaj) žejen. V tem primeru žeja *ni odvisna* od omenjenih možganskih stanj. Zaključimo lahko, da temeljni definiciji supervenience izražata določljivost in ne odvisnost. Obe vsebujeta idejo, da je nerazlikovanje glede na B zadosti za nerazlikovanje glede na A, in tako dovoljujeta, da je A določen z B-jem, ne dovoljujeta pa, da je A odvisen od B-ja, saj nerazlikovanje glede na B (kot je pokazal naš primer) ni nujno za nerazlikovanje glede na A. Takšno supervenienco Grimes imenuje *supervenienca z določljivostjo* (v literaturi se, ko se govori o supervenienci, običajno misli na takšno supervenienco).[12] (Grimes, 1991: 86)

Supervenienca z določljivostjo je primerna za reševanje različnih filozofskih problemov. Videli smo, da je konsistentna s supervenientnimi lastnostmi, ki imajo večvrstne ali večkratne baze,[13] v naslednjem poglavju pa si bomo ogledali, ali je mogoče konsistentna z antiredukcionizmom. Vendar obstaja predvsem v materialistični filozofiji duha ključni problem, ki ga s takšno supervenienco ni mogoče rešiti. Na kratko si ga oglejmo. Vzemimo Petra in Marka in predpostavimo, da ima Peter normalen barvni spekter, v katerem je, na primer, rdeča rdeča, zelena pa zelena, Marko pa obrnjenega, kjer je rdeča zelena, zelena pa rdeča. Če pred njiju postavimo rdeč paradižnik, bo, čeprav bodo njune fizične lastnosti popolnoma enake, Peter videl, da je rdeč, to je imel bo subjektivno kvalitativno izkustvo rde-

[12] Vse vrste supervenienc, ki smo si jih ogledali v prejšnjem poglavju, so bile prav takšne.
[13] Glej primer s Slomškom in Sokratom v prvem poglavju.

čosti,[14] Marko pa, da je zelen. To se zdi več kot le logično možno, saj se dogaja v vsakodnevnem življenju. Težava je, da takšen obrnjen spekter, ker predpostavlja nerazlikovanje v fizičnih (bazičnih) lastnostih, toda razlikovanje v mentalnih (supervenientnih), ni konsistenten s supervenienco z določljivostjo, ki zaradi nerazlikovanja v bazičnih lastnostih zahteva nerazlikovanje tudi v supervenientnih. Grimes celo pravi, da "je [možnost obrnjenega barvnega spektra] vodila teoretike o supervenienci k na videz herojski nalogi – poskusiti najti dokaz, da obrnjen barvni spekter ni možen". (Grimes, 1991: 88)

Kljub temu pa si vsi tako težkega bremena, kot je dokazovanje, da obrnjen barvni spekter ni možen, niso naprtili. Problem nekonsistentnosti supervenince z določljivostjo in obrnjenega barvnega spektra so poskušali rešiti s sklicevanjem na to, da Petrovo in Markovo možgansko stanje funkcionalno nista popolnoma enaki, zato ni čudno, da nista popolnoma enaki niti njuni mentalni stanji. Tako so se izognili superveninci z določljivostjo, ki zaradi nerazlikovanja v bazičnih lastnostih zahteva tudi nerazlikovanje tudi v supervenientnih.

3. Mesto supervenience v antiredukcionističnih teorijah

Prva, ki sta bila odgovorna za uporabo supervenience zoper redukcionistične teorije, sta bila, kot sem že omenil, Moore in Hare, ki sta z njeno pomočjo dokazovala, da etični naturalizem, ki je bil takrat v moralni filozofiji glavna teorija, ne drži. Njuna ideja o supervenienci moralnih lastnosti nad naturalističnimi, s čimer se izognemo redukcionizmu in dualizmu, je postopoma pridobivala vse več zagovornikov ter se razširila tudi na druga filozofska področja. Vendar vse skupaj ni tako preprosto, kot se zdi, osnovni vprašanji pa sta, kaj razumemo s pojmom redukcije ali katero vrsto redukcije imamo v mislih in katera vrsta supervenience z njo naj ne bi bila konsistentna ter bi nam tako zagotovila željeno dvojnost mentalnih in fizičnih lastnosti. Pri iskanju odgovorov na ti vprašanji se bomo osredotočili na filozofijo duha, predvsem zato, ker se nam in antiredukcionistom verjetno zdi očitno, da imajo mentalna stanja kljub drugačnemu mnenju redukcionistov (ti trdijo, da so mentalna identična s fizičnimi in da imajo vzročno moč v resnici fizična) imajo vzročno moč – pitje vode, na primer, povzroči žeja, kar se lepo odraža tudi v vsakodnevnem govorjenju in za kar si prizadevajo tudi antiredukcionisti, ne pa določeno možgansko stanje –, čeprav mogoče razen naše intuicije za to nimamo nobenega drugega dokaza. Pa si oglejmo, ali je supervenienca resnično konsistentna z antiredukcionizmom, kar naj bi bila njena tretja značilnost (prvo in drugo, kovariacijo lastnosti in določljivost ali odvisnost, smo si že ogledali), ali pa gre mogoče kljub vsemu za relacijo, ki ne preprečuje redukcionizma.

Kot vzorčni model se je pri iskanju odgovora na prvo vprašanje, kaj razumemo s pojmom redukcija, uveljavila redukcija termodinamike na mehaniko. Znanstveniki so pred teoretičnimi in eksperimentalnimi raziskavami v 19. stoletju trdili, da

[14] Za subjektivna kvalitativna ali fenomenalna izkustva (*pl*. qualia, *sing*. quale) se je v slovenščini zadnje čase uveljavil izraz *takšnost*. (*Glej* Miščević, Markič, 1998: 81-85; Nagel, 1990: 399-410; Jackson, 1995: 180-189).

se termodinamika in mehanika ukvarjata z dvema različnima področjema v fiziki. Termodinamika (sekundarna teorija) naj bi se ukvarjala s toploto, mislili so, da je toplota substanca, ki prehaja s toplih na hladna telesa, mehanika (primarna teorija) pa naj bi se ukvarjala z učinkovanjem enih mirujočih ali gibajočih se teles na druga mirujoča ali gibajoča se telesa. Tako se termodinamike naj ne bi dalo reducirati na mehaniko. Toda teoretične in eksperimentalne raziskave v 19. stoletju so odkrile, da je vsak del (trd, tekoč ali plinast) sestavljen iz manjših delov (atomov ali molekul), ki se gibljejo skladno s principi mehanike. Prehajanje toplote s toplih na hladna telesa je bilo mogoče pojasniti z gibanjem atomov in molekul. Tako je bilo mogoče toploto identificirati z gibanjem in termodinamiko z mehaniko ali toploto reducirati na gibanje in termodinamiko na mehaniko. Iz primera sta lepo vidna oba pogoja, ki morata biti za takšno redukcijo izpolnjena: (i) kadar sekundarna teorija T_2 vsebuje določene izraze, ki jih primarna teorija T_1 ne vsebuje, govorimo o heterogeni redukciji, in da bi prišlo do heterogene redukcije T_1 na T_2, moramo izraze iz T_2 prevesti v jezik teorije T_1 (*pogoj povezljivosti*), in (ii) ko so izrazi, ki jih vsebuje samo sekundarna teorija, zamenjani z izrazi iz primarne teorije, s katerimi so povezani (ko je izpolnjen povezovalni pogoj), lahko sekundarno teorijo logično izpeljemo iz primarne teorije (*pogoj izpeljivosti*). (*Glej* Nagel, 1982: 346-347)

Redukcionisti mislijo, da je analogen primeru s termodinamiko in mehaniko primer s psihologijo in nevrofiziologijo (fiziko). Znanstveniki v nevroloških znanostih so podobno kot znanstveniki v fiziki pred teoretičnimi in eksperimentalnimi raziskavami trdili, da se psihologija in nevrofiziologija ukvarjata z dvema različnima področjema. Psihologija naj bi se ukvarjala z mentalnimi stanji, nevrofiziologija pa z nevrofiziološkimi. Tako se psihologije naj ne bi dalo reducirati na nevrofiziologijo (fiziko). Toda teoretične in eksperimentalne raziskave v nevroloških znanostih so odkrile, da ko se pojavi mentalno, se pojavi tudi ustrezno fizično stanje, in kako sta mentalno in ustrezno fizično stanje povezana. Žejo bi lahko pojasnili z ustreznim možganskim stanjem. Tako bi lahko mentalna stanja identificirali s fizičnimi in psihologijo s fiziko ali mentalna stanja reducirali na fizična in psihologijo na fiziko. Takšna redukcija, ki jo Nagel definira kot "pojasnitev ene teorije (ali enega sistema eksperimentalnih zakonov), ki velja na enem področju raziskovanja, z drugo teorijo (ali drugim sistemom eksperimentalnih zakonov), ki velja na istem ali na drugem področju raziskovanja" (Nagel, 1982: 338), se imenuje *nomološka redukcija*.[15] Možna bi bila, če bi za vsako mentalno lastnost našli nomološko ekvivalentno fizično lastnost, kar Kim imenuje *zahteva po močni povezljivosti*, izrazi pa tako: "Za vsako mentalno lastnost M obstaja takšna fizična lastnost P, da *nujno* sistem uprimeri M v t, čče v t uprimeri P." (Kim, 1995: 579) Skladno s tem modelom bi bila redukcija mentalnih lastnosti na fizične v bistvu redukcija zakonov iz psihologije na (v končni fazi) zakone iz fizike.

Ostalo nam je še drugo vprašanje, katera vrsta supervenience ni konsistentna z

[15] Za podrobnosti o nomološki redukciji *glej* Fodor (1981: 128) in Kim (1993: 150-151).

nomološko redukcijo, ki ga lahko glede na omenjeno Kimovo zahtevo preoblikujemo v vprašanje, katera vrsta supervenience ni konsistentna z idejo o močni povezljivosti mentalnih in fizičnih lastnosti. Na prvi pogled se zdi, da je kandidatka šibka supervenienca, ki očitno ne izpolni zahteve po močni povezljivosti, saj velja le znotraj enega (mogoče dejanskega) sveta in tako nima primerne modalne moči. Slednje pa je hkrati tudi njena največja težava. Tako je takoj jasno, da šibka supervenienca zaradi težav, opisanih v prvem poglavju, kljub temu da ni konsistentna z omenjeno Kimovo zahtevo, za antiredukcionizem ni prava (dolgotrajna) rešitev. Zato moramo prave kandidatke iskati med ostalimi vrstami supervenienc, ki vse imajo ustrezno modalno moč, toda najti eno, ki ni konsistentna z redukcionizmom, ni tako lahka naloga. Prva izmed njih, ki jo lahko prav tako odpišemo, je lokalna supervenienca. Po svoji modalni moči bi sicer bila ustrezna (ker gre preko svetov, se izogne težavam, ki doletijo šibko supervenienco), toda ker je vedno omejena le na določeno naravno vrsto ali področje, na primer na mentalna stanja pri ljudeh in ne na mentalna stanja na sploh, za razpravo o mentalnem in fizičnem na globalni ravni nima pravega pomena.[16] Tako nam ostaneta le še dve, ki imata primerno modalno moč in ki se nanašata na mentalno in fizično na globalni ravni, močna in globalna supervenienca.

Pri ogledu prve nam bo v pomoč naslednja definicija supervenience: M supervenira nad P, če in samo če "nujno za vsako lastnost M v *M*, če ima katerikoli x M, potem obstaja lastnost P v *P*, ki jo x prav tako ima, in če ima karkoli P, je *nujno*, da ima tudi M."[17] (Kim, 1995: 579, *glej* tudi Kim, 1993: 141) Supervenienco, ki ustreza tej definiciji, lahko imenujemo *močna supervenienca s predpostavko materializma*. Pove nam, da subjekt ali objekt vedno, ko realizira določeno mentalno stanje, realizira tudi določeno fizično stanje – na primer, človek je vedno, ko je žejen, v možganskem stanju alfa 15, plazilec je vedno, ko je žejen, v možganskem stanju beta 30, Marsovec je vedno, ko je žejen, v možganskem stanju gama 45 itd. Slika, ki jo dobimo, je takšna, da za vsako supervenientno lasnost M obstaja množica bazičnih lastnosti P_1, P_2, P_3..., izmed katerih je vsaka zadostna za realizacijo supervenientne. Če predpostavimo, da je disjunkcija $P_1 \vee P_2 \vee P_3$ (označimo jo z $\vee$P) popolna baza supervenientne lastnosti M, vidimo, da lahko M reduciramo na $\vee$P, kar pomeni, da močna supervenienca izpolni zahtevo po močni povezljivosti mentalnega in fizičnega.[18]

Ker se zdi, da močna supervenienca ni relacija, ki bi zagotavljala antiredukcionizem, so nekateri njegovi zagovorniki poskušali najti rešitev v globalni supervenienci. Na prvi pogled se zdi ta vrsta supervenience zelo obetavna, saj ne predpostavlja zveze med vrstami mentalnih in vrstami fizičnih lastnosti, ampak le med mentalnim kot celoto in fizičnim kot celoto. Ker tako ni konsistentna z zahtevo

[16] Globalna raven pomeni govorjenje o mentalnem in fizičnem na sploh ne glede na pripadnost vrsti ali področju, za razliko od lokalne, kjer se raziskujejo mentalni in fizični pojavi posamezne vrste ali področja.

[17] *M* je področje psihologije, *P* pa področje fizike.

[18] Za podrobnosti o disjunktivnih lastnostih *glej* primer s Slomškom in Sokratom v prvem poglavju, o njihovi redukciji pa Kim (1992).

po močni povezljivosti lastnosti, so poskušali nekateri filozofi definirati materializem kot "ne obstajata svetova, ki sta enaka v fizičnih pogledih, toda različna v nekem mentalnem". (Kim, 1993: 85) Pri vseh motiv za definicijo materializma v pojmih globalne supervenience mogoče res ni bil antiredukcionizem, težko pa se je znebiti občutka, da to velja vsaj za nekatere izmed njih. Ali je to tista vrsta supervenience, ki je nekonsistentna z redukcionizmom? Preden na to odgovorimo, si oglejmo naslednji primer. Predpostavimo, da se dejanski in možni svet* razlikujeta le v eni nepomembni fizični lastnosti, recimo v dejanskem ima reciklirani list papirja en atom vodika več kot v možnem. Po močni supervenienci Peter in njegov dvojnik kljub temu imata enako mentalno življenje, saj se po njej lastnosti pripisujejo posameznikom, in če se dva ne razlikujeta v fizičnih, se niti v mentalnih (verjetno nihče ne misli, da je en atom vodika več v recikliranem papirju dejanskega sveta Petrova fizična lastnost). Po globalni supervenienci pa Peter in njegov dvojnik nimata nujno enakega mentalnega življenja, ker se po njej lastnosti pripisujejo svetovom, in če se dva razlikujeta v nepomembni fizični lastnosti, kot je omenjena, se lahko razlikujeta tudi v neki bolj ali manj pomembni mentalni – na primer, Peter v dejanskem svetu ima lahko normalno mentalno življenje, njegov dvojnik pa lahko trpi za obrnjenim barvnim spektrom ali pa je popolnoma brez mentalnega življenja (prvo še ni tako hudo, zato pa je drugo zaskrbljujoče). Tako je omenjena definicija materializma konsistentna z idejo, da če sta dva svetova različna v fizičnem pogledu, in to ne glede na to, kako majhnem in nepomembnem, sta različna tudi v nekem bolj ali manj pomembnem mentalnem. Očitno je, da je globalna supervenienca kot relacija, v kateri bi lahko zadovoljivo izrazili razmerje med mentalnim in fizičnim, prešibka. Kim pravi: "Ni zelo verjetno, da bi materialisti omenjene posledice [globalne supervenience] obravnavali kot nekaj, kar je združljivo z njihovmi materialističnimi načeli, saj se zdi, da niso združljive s trditvijo, da je mentalno v celoti določeno s fizičnim. (Kim, 1993: 86) Vidimo, da tudi globalna supervenienca za antiredukcionista ni nobena rešitev.

Zaključimo lahko, da supervenienca ni relacija, ki bi zagotavljala antiredukcionizem, kar se ji že od vsega začetka pripisuje, in da je mogoče le mit, ki je nastal v želji po izognitvi grozečemu redukcionizmu.

SUPERVENIENCE

Supervenince is a philosophical concept used in formultions of philosophical doctrines and arguments. It is usually connected with three ideas – covariance of properties, dependency or determination and nonreducibility. The article introduces each of them using different examples from our everyday life and arguing that dependency is not the same as determination as well as that nonreducibility is rather a myth than a true feature of supervenience.

Keywords: reductionism, anti-reductionism, relations, family of properties, covariance of properties, possible worlds, dependency/determination, reduction.

Literatura

Berčić, B. (1988). "Supervenienca". *Filozofska istraživanja*, 25, str. 507-520.

Bregant, J. (1998). "Antiredukcionistova dilema". *Analiza*, 1/II, str. 43-62.

Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Davidson, D. (1988). "Mentalni dogodki". V Močnik, R. (ur.), *Raziskave o resnici in interpretaciji*, Ljubljana: ŠKUC, str. 7-31.

Davidson, D. (1995). "Mental Events". V Moser P. K, Trout J. D. (ur.), *Contemporary Materialism*, London: Routledge, str. 107-121.

Fodor, J.A. (1981). *Representations*. Brighton: The Harvester Press.

Grimes, T. R. (1991). "Supervenience, Detrmination and Dependecy". *Philosophical Studies*, 62, str. 81-92.

Hare, R. M. (1952). *The Language of Morals*. London: Oxford University Press.

Hemingway, E. (1959). *Starec in morje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jackson, F. (1995). "What Mary didn't know". V Moser P. K, Trout J. D. (ur.), *Contemporary Materialism*, London: Routledge, str. 180-189.

Kim, J. (1992). "Multiple Realization and The Metaphysics of Reduction". *Philosophy and Phenomenological Research* LII/1, str. 1-26.

Kim, J. (1993). *Supervenience and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kim, J. (1995). "Supervenience". V Guttenplan, S. D. (ur.), *A Companion to the Philosophy of Mind*, Oxford: Basil Blackwell, str. 575-583.

Kim, J. (1995). "Supervenience". V Guttenplan, S. D. (ur.), *A Companion to the Philosophy of Mind*, Oxford: Basil Blackwell, str. 575-583.

Miščevič, N., Markič, O. (1998). *Fizično in Psihično*. Šentilj: Aristej.

Moore, G. E. (1922). *Philosophical Studies*. London: Routledge and Kegan Paul.

Nagel, E. (1982). *The Structure of Science*. London: Routledge and Kegan Paul.

Nagel, T. (1990). "Kako je biti netopir". V Hofstadter, D., Dennett, D., (ur.), *Oko duha*, Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 399-410.

Teller, P. (1995). “Supervenience”. V Sosa, E., Kim, J. (ur.), *Companion to Metaphysics*, Oxford: Basil Blackwell, str. 484-486.